

L'evolució dels enfocaments metodològics en la geografia rural catalana, 1940-1984*

M.ª Dolors Garcia i Joan Nogué

Résumé / Abstract / Resumen

La Catalogne paraît avoir joué, dans la géographie espagnole et jusqu'à une date très récente, un rôle d'avant-garde dans l'introduction d'influences méthodologiques étrangères. A la fin des années soixante, l'influence de l'école anglo-saxonne y est très claire, alors que la géographie espagnole dans son ensemble se trouvait encore sous la franche prédominance de l'école française dans sa formation première. Dans l'article présent on étudie l'introduction des nouvelles approches dans la géographie catalane, à travers l'exemple de la géographie rurale, l'un des domaines les plus travaillés mais aussi l'un des plus traditionnels dans l'ensemble de la géographie espagnole.

La matière première pour ce travail est un ensemble de 19 Thèses de Doctorat qui, entièrement ou en partie, portent sur la géographie rurale. La plupart des auteurs étaient professeurs universitaires ou le sont devenus par la suite; leur influence est donc accrue par le lien avec la géographie académique et institutionnelle. La première partie du travail se rapporte à la période 1940-1966, pendant laquelle la géographie catalane apparaît fortement influencée par la géographie française; le modèle de Thèse Doctorale y est très clair: la thèse régionale. La deuxième période (1967-1984) amène la progressive institutionnalisation de la géographie dans les universités catalanes, la plus grande ouverture aux innovations apportées par des courants géographiques d'autres pays —en particulier les pays anglo-saxons— et, en général, une pluralité d'approches et de méthodes.

* * *

* Una primera versió d'aquest article es va presentar al *Símposium* núm. 27 del 25 Congrés Internacional de Geografia, Ginebra, agost 1984. (Comissió d'Història del Pensament Geogràfic).

Catalonia—a region traditionally linked in many ways to foreign countries— appears to have played a vital pioneer role until very recently within the sphere of geography in the introduction of novel methodological influences from elsewhere. During the 1940s, 1950s and the 1960s, the Vidal de la Blache tradition caught a firm hold in Spanish and Catalan academic geography. The end of the sixties saw the establishment of strong ties with schools of thought based in English-speaking countries at a time, in fact, when Spanish geography was still clearly dominated by French thinking.

This article aims to outline the introduction of new methodological approaches in Catalan geography during this period through the case of rural geography, which is one of the most widely studied fields, but also one of the most traditional in Spanish geography as a whole. The basic material consulted in the preparation of this paper was a total of nineteen doctorate theses which study rural geographical themes either in part or in their entirety. The majority of the authors were already or have since become university lecturers, which obviously resulted in an increase in their influence due to their involvement in academic and institutionalized geography.

For the sake of clarity, a two-fold chronological subdivision has been made. The first part refers to the first stage (1940-1966) in which Catalan geography appears to be strongly influenced by French geography, and regional monographic theses were produced. The second stage (1967-1984) is characterized by the progressive institutionalization of geography in the Catalan universities, by a greater acceptance of various innovations in the mainstreams of geographical thought in traditionally English-speaking countries, and by an increase in the diversity of approaches.

* * *

Cataluña parece haber jugado en geografía hasta época muy reciente un papel pionero en la introducción de influencias metodológicas foráneas de carácter novedoso. Durante la década de los 40, 50 y 60 la tradición vidaliana se fue asentando en la geografía académica de diversas formas. A finales de los 60 la vinculación con la escuela anglosajona se manifiesta de forma clara, precisamente en unos años en que la geografía española todavía puede ser considerada de claro predominio de la escuela francesa en su formación inicial. En este artículo se pretende estudiar la introducción de los nuevos enfoques en la geografía catalana de este período a través del ejemplo de la geografía rural, uno de los campos más cultivados pero también de los más tradicionales de la geografía española en su conjunto.

El material base para esta comunicación se ha centrado en el estudio de 19 tesis doctorales que de forma completa o parcial versan sobre geografía rural. La mayor parte de sus autores eran o se convirtieron en profesores universitarios, por lo que su influencia se vio acrecentada debido a su vinculación a la geografía académica e institucionalizada. La primera parte del trabajo se refiere al período

inicial (1940-1966) en el que la geografia catalana apareix fortament influenciada per la geografia francesa i amb un model clar de tesi doctoral, la tesi regional. La segona etapa (1967-1984) se caracteritza per una progressiva institucionalització de la geografia en les universitats catalanes, per una major apertura a les diverses innovacions de les corrents geogràfiques de altres països —en particular de les països anglosaxons—, i en general per una pluralitat d'enfoques i metodologies.

INTRODUCCIÓ

Catalunya —regió tradicionalment més vinculada amb l'estranger en molts aspectes— sembla haver jugat en la geografia fins una època molt recent un paper important en la introducció d'influències metodològiques forànies de caràcter innovador (BOSQUE MAUREL, 1982; BOSQUE SENDRA, *et al.*, 1983). Durant la dècada dels 40, 50 i 60 la tradició vidaliana s'anà assentant en la geografia acadèmica de diverses maneres, fins i tot en base a contactes directes amb la geografia del país veí. A finals dels 60 la vinculació amb l'escola anglosaxona (a través sobretot de contactes directes) es manifesta de forma clara, precisament en uns anys en què la geografia espanyola s'emmarca de ple, encara, en els pressupòsits de l'escola francesa (ALMOGUERA, *et al.*, 1983). En aquest treball es pretén estudiar la introducció dels nous enfocaments metodològics en la geografia catalana d'aquest període a través de l'exemple de la geografia rural, un dels camps més treballats però també un dels més tradicionals de la geografia espanyola en el seu conjunt.

El material de base per a aquest article s'ha centrat en l'estudi d'un total de dinou tesis doctorals que de forma completa o parcial tracten sobre geografia rural. La major part dels seus autors eren o es convertiren en professors universitaris, per la qual cosa augmentà llur influència degut a llur vinculació a la geografia acadèmica i institucionalitzada. Nogensmenys, la majoria d'aquestes tesis —com a tals— han romàs inèdites i de consulta poc fàcil, fet que augmenta el seu valor com a material de base per a l'estudi. Les tesis de doctorat com a element de referència per a un treball així tenen avantatges i limitacions. Entre els primers, que la tesi és una obra acabada, d'una recerca aprofundida i compromesa i que per tant, no és sospitosa de superficialitat en l'adopció de mètodes i la incorporació de plantejgs nous. Això mateix fa, en canvi, que no sigui un termòmetre de molta sensibilitat per a l'enregistrament

de la recepció d'innovacions, que normalment s'incorporen abans o més fàcilment en articles o treballs d'abast més limitat que no una tesi; partint de materials d'aquest tipus hom obtindria potser una visió una mica diferent. Cal assenyalar que, òbviament, el present assaig no pretén valorar les tesis a què es refereix, les quals són comentades només en funció d'indicadors de la recepció de nous corrents en la geografia a Catalunya.

Per a una major claredat de l'exposició el treball s'ha organitzat cronològicament en dues parts. La primera es refereix a l'etapa 1940-1966, en què la geografia catalana es veu fortament influenciada per la geografia francesa. La segona etapa (1967-1984) es caracteritza per una progressiva institucionalització de la geografia en les universitats catalanes i per una major obertura a les diverses innovacions dels corrents geogràfics d'altres països, en particular els de tradició anglosaxona.

1. 1940-1966: LA TRADICIÓ FRANCESA

Els antecedents més llunyans dels estudis regionals que veurem a continuació caldria buscar-los en els anys anteriors a la Guerra Civil espanyola (1936-1939). Sens dubte, *La Cerdanya* de Pau Vila (1926) representa la primera monografia regional catalana. Seguiran més tard *La Plana de Vic* de Gonçal de Reparaz (1928), *Un assaig de geografia comarcal: el Vallès* de Pau Vila (1930), *El Priorat: l'extensió de la comarca natural* de Josep Iglésies (1930), etc. Es tracta, en general, de petites monografies comarcals —en cap cas tesis doctorals—, escrites per geògrafs no directament vinculats a la universitat, encara que bons coneixedors de l'enfoc possibilista francès.

A partir del 1940 comencen a aparèixer els primers estudis regionals en forma de tesis doctorals, la qual cosa representa una profundització i un perfeccionament dels mètodes i dels enfocaments iniciats anys abans. Pensem, però, que aquestes primeres tesis apareixen en el marc d'una absoluta manca d'institucionalització acadèmica de la geografia. És cert que a mitjans de la dècada dels 50 existeixen ja, fora de la universitat, algunes institucions que aglutinen un petit nombre de geògrafs catalans, com el Instituto Juan Sebastián Elcano del Consejo Superior de Investigaciones Científicas o la Societat Catalana de Geografia de l'Institut d'Estudis Catalans. És també ara quan Lluís Solé i Sabarís —catedràtic de Geografia Física de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona des de 1942 i animador de la geografia universitària d'aquest anys (VILA VALENTÍ, 1979)— aplega un bon nombre de geògrafs en una magna empresa de més de deu anys de durada: la publicació de la *Geografia de Catalunya*, sota una òptica clarament regional. Tanmateix, no

podem parlar d'una veritable institucionalització acadèmica de la geografia a Catalunya fins a mitjans de la dècada dels 60, com veurem més endavant.

El 1944 Salvador Llobet presenta la tesi *El medio y la vida en el Montseny*, publicada tres anys més tard. L'autor —fortament influenciat per Solé Sabarís— segueix al peu de la lletra les directrius de l'escola francesa. Llobet va consultar l'obra —i en alguns casos la tesi doctoral— de Birot, Blanchard, Cavallès, Chevalier, Demangeon, Gaussen, Lefèvre, Luquet i Sorre. D'altra banda, la influència de Pierre Deffontaines —director de l'Institut Francès de Barcelona des del 1940— es fa més evident en el capítol sobre «els horitzons de treball», horitzons que depenen del medi geoeconòmic, de la tradició familiar del país i, en segon lloc, de la pròpia psicologia de cada individu (LLOVET, 1947, p. 218). El treball de camp proporcionà la informació necessària per a l'elaboració dels capítols referits a les activitats agràries, de gran importància en tractar-se d'una zona predominantment rural.

La següent tesi doctoral no apareix a Catalunya fins l'any 1956. En *La comarca de Bages: el medio físico y la evolución humana*, Joan Vilà Valentí utilitza un enfocament clarament regional, que dona un èmfasi especial al medi físic i al món rural. L'anàlisi en profunditat de tres factors (el fet industrial, la immigració atreta per la mineria i la presència d'una ciutat important com Manresa) semblen allunyar-la una mica de la clàssica temàtica regional, que tan de prop conegué (VILA VALENTÍ, 1954) arran de les seves estades a Burdeus (1953-1954).

El 1966 Maria de Bolòs, vinculada com els anteriors a la universitat, presenta —també a Madrid— la tesi doctoral *La comarca de Olot. Estudio de geografía regional*. En la seva introducció l'autora defensa clarament l'enfocament regional:

... només quan (un país) s'hagi cobert totalment d'estudis regionals detallats, es podrà arribar a una síntesi i a un coneixement de conjunt amb una base realment científica. Fins aquest moment, hom trepitjarà sempre un terreny d'hipòtesis i deduccions poc fonamentades que sovint poden no respondre a la realitat dels fets. (p. 1)

La tesi de Maria de Bolòs és un estudi clàssic de geografia regional, un veritable esforç de síntesi i de recopilació d'informació de primera mà (treballs d'investigació i d'anàlisi en geografia física, explotació dels arxius històrics locals...). En totes les èpoques, òbviament, es dona un èmfasi especial a l'estudi i descripció del món i del paisatge rurals, a través dels arxius històrics per a les etapes passades i del treball de camp per a l'etapa present. La influència francesa és manifesta: del conjunt de referències bibliogràfiques d'interès metodològic, més d'un 60 % són d'autors francesos; en l'apartat de

geografia física apareixen, tanmateix, algunes referències a autors alemanys.

Les tesis regionals presentades fins ara, de marcat caràcter físic i rural, corresponen a uns geògrafs (Llobet, Vilà Valentí, Bolòs) vinculats directament a la universitat. La tesi de Maria de Bolòs serà, a Catalunya, l'última tesi de geografia regional presentada per un professor universitari¹. Això no implica, tanmateix, que *fora* de la universitat la tradició francesa —pel que fa a tesis doctorals— persisteixi fins al 1978.

Certament, professors d'ensenyament mig, erudits locals de formació —a vegades— més històrica que geogràfica, seguien les directrius dels seus antics professors universitaris. L'enfocament regional s'adaptava perfectament als objectius de la investigació que hom pretenia realitzar: l'estudi sintètic i global d'una petita comarca de caràcter marcadament rural, on conceptes com el de *genre de vie* s'aplicaven amb facilitat. A diferència de les tesis doctorals anteriors, les referències bibliogràfiques de tipus metodològic que mostrin una influència directa dels mestres francesos no són molt freqüents. Sí abunden, en canvi —i amb profusió—, les referències a tota mena d'obres de caràcter local i comarcal.

El 1963 Albert Compte, professor d'ensenyament mig en un institut de batxillerat de Figueres, presenta la tesi doctoral *El Alto Ampurdán*. Compte, tot seguint un clàssic esquema de geografia regional, dedica la major part del seu estudi a la geografia física, a l'anàlisi de la transformació històrica del paisatge rural i a la descripció dels gèneres de vida rurals propis de la comarca. Tot això a partir de la documentació històrica existent en els arxius locals i, sobretot, a partir de l'observació directa:

El punt de partida de tota tasca geogràfica és el coneixement directe del país a estudiar... La contemplació del paisatge geogràfic ha d'ésser completada amb els estudis personals de camp... i amb el contacte cordial amb els habitants de la comarca. (pp. 11-12)

La tesi de Jaume Codina (1970), *Modes i formes de vida al Delta del Llogregat durant els segles XVI al XX*, mostra una inclinació molt més històrica que geogràfica, com reconeix el propi autor, el qual s'esforça, tot i això, a aplicar al seu estudi el concepte de gènere de vida, plenament convençut de la seva validesa i utilitat.

La tesi doctoral de Josefina Cardó (1975), *Evolució dels conreus al Camp de*

¹ Paral·lelament, YVETTE BARBAZA (1966) presentava a França la seva tesi doctoral sobre la Costa Brava, en la qual, per primera vegada, des d'una òptica regional, es donava un èmfasi especial al fenomen turístic. Aquesta tesi exercí influència notable en els medis geogràfics del moment.

Tarragona a partir del segle XVIII, es centra tota ella en el món rural i més concretament en l'evolució històrica dels cultius de la regió objecte d'estudi. El pes històric és evident: de les 1000 pàgines que abasta la investigació, només 170 es refereixen al període 1954-1972. És una tesi clarament descriptiva, que s'aparta una mica dels clàssics esquemes regionals en especialitzar-se exclusivament en un tema (pràctica ja habitual, d'altra banda, en algunes obres regionals franceses dels anys 40).

El 1978, en canvi, Josep Tortosa torna a la més pura ortodòxia regional. L'autor de la tesi *El llano y la ciudad de Lleida. Estudio geográfico*, està plenament convençut que Catalunya —i menys les terres de l'interior— no compta encara amb les suficients monografies regionals. Encara són necessàries, per tant, obres que destaquin els fets distintius, la personalitat pròpia de les regions geogràfiques:

Subjectivament, i abandonant tot lirisme sentimental, l'autor creu que una comarca com aquesta, amb tanta personalitat i fermesa, mereix un estudi sincer i desapassionat sobre els valors i els defectes dels homes i de les terres de la comarca. (Prefaci)

Tortosa insisteix en particular en l'estudi del paisatge agrari i de la seva evolució, des d'una òptica clarament tradicionalista:

El paisatge rural d'una comarca ve condicionat pels factors naturals del clima, el sòl, les aigües que, tot combinant-se harmoniosament, ofereixen al país unes determinades possibilitats de vida; però és el factor humà, la presència de l'home, qui determina la seva transformació i evolució econòmica i aquest o altre gènere de vida. (p. 49)

2. EL PERÍODE 1967-1984: LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE LA GEOGRAFIA UNIVERSITÀRIA I L'OBERTURA A NOUS CORRENTS GEOGRÀFICS

A la Universitat de Barcelona, l'arribada de Joan Vilà Valentí (catedràtic de Múrcia des de 1958 i de Barcelona des de 1965) i la implantació el 1968 d'un pla d'estudis flexible a la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona varen contribuir a impulsar amb força els estudis geogràfics sota la direcció del citat professor. La creació, a més, el 1968, d'una especialització exclusivament geogràfica —la primera que d'aquest tipus ha existit a la universitat espanyola— fou un element important per al sorgiment de la geografia catalana universitària. En la recent creada Universitat Autònoma de Barcelo-

na i sota l'impuls i direcció d'Enric Lluch s'impartiren ensenyaments de geografia a partir del 1969 dintre del Departament de Ciències Socials, la qual cosa influí en el fet que la geografia prengué un marcat caràcter interdisciplinari i una tendència clara vers la geografia humana. El 1973 es creà en aquesta universitat el Departament de Geografia i el 1976 l'especialitat.

Així mateix, a finals dels seixanta i principis dels setanta, alguns joves llicenciats passaren algunes temporades en departaments de geografia d'Anglaterra o d'U.S.A. (Berkeley, London School of Economics, Reading, Bristol)², al mateix temps que s'observa que alguns professors dels dos centres universitaris eren molt receptius a les noves idees. Per posar un cas, el manual de P. Hagget sobre *Locational Analysis in Human Geography*³ era ja conegut entre el professorat i el 1971 es publicà una traducció del famós article de Schaefer sobre l'excepcionalisme amb una excel·lent nota introductòria⁴. Es comencen a publicar articles de caràcter conceptual i metodològic que reflecteixen les noves inquietuds i s'observa entre el professorat jove un gran interès per conèixer i aplicar els nous mètodes (VILA VALENTÍ, 1971). De fet, sembla que ha arribat l'hora final de les tesis comarcals i regionals i que l'ambient és propici perquè la influència creixent de les escoles geogràfiques anglosaxones sobre els estudiosos catalans més joves es manifesti en l'aplicació de nous mètodes d'anàlisi regional (LLUCH, 1970).

2.1 La ruptura amb el passat i els intents de generalització

Una de les primeres tesis presentades al Departament de Barcelona, la d'Horacio Capel (1971) sobre *La red urbana española (1950-1960)*, mostra amb fidelitat l'ambient descrit més amunt. Òbviament, la temàtica no és rural, per la qual cosa no tindriem per què fer-hi referència. Emperò, la reflexió metodològica és tan interessant que val la pena considerar-la com un punt d'inflexió important:

² Hi contribuï, sens dubte, l'oberta actitud envers l'aprenentatge d'altres llengües tan pròpia de Catalunya, una comunitat nacional bilingüe i acostumada al contacte amb l'exterior. Cal destacar, tanmateix, que la primera llengua estrangera no era l'anglès, sinó el francès.

³ HAGGETT, P., 1965, *Locational Analysis in Human Geography*, Londres, Arnold. La traducció castellana realitzada a Barcelona no es publicà fins al 1976, si bé els tràmits s'iniciaren a finals de la dècada dels 60 (!).

⁴ SCHAEFER, F., 1953, «Exceptionalism in Geography», *Annals. Association of American Geographers*, vol. 43, pp. 226-249. La traducció i edició castellana anà a cura d'H. CAPEL i la seva referència bibliogràfica és: *Excepcionalismo en Geografía*, 1971, Departamento de Geografía, Universidad de Barcelona.

Aquesta tesi constitueix... el final d'un llarg procés de recerca i preocupació pel tema. Final no només en el sentit de culminació dels esforços, sinó també d'esgotament de tota una metodologia que fins ara hem anat utilitzant i que ja avui... considerem insatisfactòria. (p. 3)

Al nostre país comptem amb meritosos i a vegades molt valuosos treballs monogràfics... però manquen quasi totalment les anàlisis de conjunt, la qual cosa dificulta sovint la comparació dels resultats obtinguts i impedeix la generalització dels resultats. (p. 4)

Per una banda es rebutja l'estudi regional com a model de tesi per ser excessivament descriptiu i gens generalitzador, i s'insisteix en el fet que l'anàlisi específicament geogràfica és l'anàlisi espacial, clarament en la línia de Schaefer. D'altra banda es posa un gran èmfasi en la necessitat d'introduir l'ordinador com a instrument per a l'elaboració de models lògics de l'espai, afirmació molt rupturista per a aquells anys. S'introdueixen enfocaments molt nous (per exemple, el model de la base econòmica) i la influència anglosaxona és evident en l'aparell metodològic citat: per primera vegada el pes d'aquesta bibliografia és superior al de la francesa.

En la tesi sobre *La despoblación del campo en Cataluña*, Tomàs Vidal (1973) es refereix al món rural, encara que només en els seus aspectes demogràfics i, si voleu, sociològics. Des de la nostra perspectiva s'ha de destacar com a element innovador la gran insistència en l'anàlisi de la variable espacial *per se* (en un intent per justificar en última instància l'enfocament geogràfic) i l'elaboració d'un «model» (paraula relativament ja utilitzada en els cercles geogràfics) sobre les migracions del camp. No s'utilitza l'ordinador per al processament de les dades, i el pes de la bibliografia anglosaxona és mínim, donada la importància a Catalunya de l'escola demogràfica francesa.

En una línia relativament ambigua es situa la tesi de Santiago Roquer, presentada el 1976 sota el títol *Población y transformaciones espaciales en la comarca de Osona (siglos XVIII-XX)*. Curiosament, l'àmbit comarcal torna a ser l'objecte central de l'estudi, si bé l'autor pretén desmarcar-se dels treballs regionals tradicionals en un intent de justificar aquest tipus d'enfocament, ja molt desacreditat en aquells moments:

No hem pretès fer un estudi regional clàssic, sinó que el nostre mètode ha consistit a aplicar a una determinada àrea geogràfica (que com acabem de dir actua com a «exemple») una sèrie de plantejaments teòrics previs, tot intentat entreveure de quina manera s'han complert en aquest marc geogràfic i quines característiques han adoptat en el moment d'aplicar-se a una comarca d'unes característiques demogràfiques i econòmiques determinades. (p. 3)... el nostre estudi no pretén fer un inventari de fenòmens humans i econòmics d'aquesta comarca. (p. 58)

Aquesta tesi «regional» no emfasitza les activitats agràries —a excepció, potser, del poblament rural— i, en canvi, estudia amb més detall els aspectes urbans i demogràfics. No s'utilitza l'ordinador, ni tècniques pròpiament quantitatives, del que es lamenta el propi autor. S'ha de destacar una certa preocupació metodològica en els capítols inicials i l'intent d'elaborar un model de canvi comarcal.

2.2 Les temptatives de consolidació de la «nova geografia»

En el camp pròpiament de la geografia agrària, M.ª Dolors Garcia (1975) presenta la tesi *Estudio de los cambios en la agricultura del Baix Camp de Tarragona, 1955-1971*, on es planteja ja clarament una investigació en la línia teòretico-quantitativa⁵. La mateixa autora afirma:

Aquest estudi... revela la influència d'aquesta «nova» geografia en el sentit que hom aspira a una formulació teòrica més precisa i explícita del que normalment s'acostumava en geografia, i una certa profusió de conceptes i fórmules matemàtiques, així com gràfics, que puntualitzen molts conceptes que tradicionalment s'haurien tractat de forma vaga i inconcreta. (p. 35)

S'utilitza l'ordinador amb profusió, i les tècniques emprades més destacables són les del mostreig territorial, l'anàlisi factorial i canònic i una aplicació del model de Von Thünen a una escala comarcal⁶. S'elabora també un model generalitzador del canvi agrícola clarament positivista. Tanmateix, en alguns moments apareix alguna crítica al que s'ha denominat el «fetitxisme» de l'espai de la nova geografia:

L'àmbit de la nova geografia quant a extensió és molt ampli —abasta tot fenomen que tingui relació amb l'espai—, però es mostra una mica pobre quant a continguts, ja que hi ha pocs fenòmens que tinguin com a factor causal bàsic l'espai. I no oblidem que són només aquests fenòmens els que els nous geògrafs reclamen com a pròpiament geogràfics. (p. 34)

L'aparell bibliogràfic utilitzat per als apartats metodològics i tècnics és quasi exclusivament anglosaxó.

⁵ L'autora havia estudiat al Departament de Geografia de Berkeley del 1967 al 1969.

⁶ L'àmbit espacial d'aquest treball no és pròpiament el comarcal, ja que només inclou la zona per sota de la cota 300 m, per tal de poder obtenir un espai-laboratori una mica semblant al de la plana isomòrfica.

Una altra tesi de geografia agrària i clarament classificable en aquest corrent és la presentada per Roser Majoral el 1979 sobre *La utilización del suelo agrícola en Cataluña*. En aquest cas l'èmfasi no es posa en l'elaboració d'un model, sinó en el tractament per ordinador d'un ingent banc de dades i en la utilització de tècniques d'anàlisi multivariable. La tesi és, doncs, un interessant exercici classificatori dels usos del sòl agrícola amb tècniques molt innovadores en el seu moment. Cal destacar l'aportació cartogràfica, ja que constitueix un esforç molt destacable el mapificar els resultats espacials de tècniques multivariables i d'origen divers (Weaver, Coppock, Perpillou). És important assenyalar l'estudi de l'escola polaca sobre la utilització del sòl, en particular dels treballs de Kostrowicki. La major part de les referències bibliogràfiques són anglosaxones; segueixen a continuació les polaques i de l'Europa de l'Est, i finalment les franceses.

2.3 Nous horitzons en la geografia catalana: una diversitat creixent de plantejaments

2.3.1 Un enfocament radical-marxista

L'obra de M. Castells —exiliat llavors a París— es publicà ja en castellà als anys seixanta, però el seu mètode d'anàlisi fou aplicat bàsicament per d'altres disciplines (sociologia, urbanisme, etc.). Caldrà esperar fins al 1978 per trobar una tesi clarament en aquesta línia, tesi que, tot i ser de geografia urbana, inclourem aquí perquè representa un punt d'inflexió important. Carles Carreras (1978), l'autor de *Estructura de la propietat, agent bàsic en la producció de l'espai urbà. El cas dels barris obrers del sud-oest de Barcelona*, està clarament influenciat pels pensadors marxistes francesos dels anys seixanta i principis dels setanta, com també pels urbanistes marxistes italians. L'única influència important de l'escola radical anglosaxona sembla ser l'obra de D. Harvey.

En el camp de la influència marxista francesa cal citar també la tesi de Joan Eugeni Sánchez (1983) sobre *Formación social y espacio en la Cataluña contemporánea, 1936-1975*. L'objectiu és atractiu i, alhora, ambiciós: relacionar mode de producció, formació social i formació d'un espai concret d'àmbit relativament ampli. Els capítols dedicats al món rural, on s'intenta una nova lectura de les fonts secundàries existents sobre el tema, són bàsicament de síntesi. L'aportació més original es situaria en el camp de la geografia política: s'intenta analitzar l'espai català des de l'òptica de les relacions de poder que l'articulen. La perspectiva és clarament interdisciplinària, ja que l'autor procedeix del camp de la sociologia.

2.3.2 Cap a una compaginació de l'enfocament marxista i teòric-quantitatiu?

Cap a finals del 1981 es presenten dues tesis molt interessants de comentar perquè, d'una banda, cauen de ple en el camp de la geografia rural i, de l'altra, intenten compaginar l'enfocament radical amb el de la nova geografia⁷. Helena Estalella (1981) presenta una tesi sobre *Contribució a l'estudi de la propietat de la terra: el cas de la província de Girona*, que té com a objectius essencials:

En primer lloc, l'estudi de la configuració d'un espai jurídic, el de la propietat de la terra, que és alhora un espai de generació d'excedent en la producció agrària..., i en segon lloc es planteja com s'estructura la propietat de la terra dins la polèmica de si l'agricultura segueix les mateixes lleis que els altres sectors econòmics en el capitalisme o bé si n'és una parcel·la estranya que segueix d'altres modes de producció... (p. 6)

Així, doncs, el treball intenta ser una aportació al coneixement de l'estructura del territori des de la perspectiva de la variable de la propietat jurídica de la terra. Demostra que existeixen diferents nivells jeràrquics d'acumulació d'excedent agrari i que aquests nivells es corresponen d'alguna manera amb els establerts en la jerarquia terciària dels nuclis de població del model de W. Christaller. Una altra interessant aportació, que es podria emmarcar ben bé en el camp de la geografia històrica, és la reconstrucció d'alguns patrimonis rústics per tal de demostrar la importància de la gran propietat. S'utilitza l'ordinador, i l'aparell bibliogràfic és sobretot francès, si bé apareixen alguns autors anglosaxons. Cal ressaltar la considerable influència dels estudiosos marxistes italians dels anys seixanta, així com dels marxistes clàssics.

La segona tesi és la d'Antoni F. Tulla (1981) i es titula *Procés de transformació agrària en àrees rurals de muntanya: les explotacions de producció lletera com a motor de canvi a les comarques de La Cerdanya, El Capcir, L'Alt Urgell i el Principat d'Andorra*. S'aplica el model de difusió de Hägerstrand per analitzar el procés de les innovacions en les explotacions agràries. Demostra per a l'àrea estudiada que el criteri de funcionament de les explotacions agràries ve determinat pel valor brut de la producció (i no per la rendabilitat del capital). Així mateix, s'observa que l'explotació directa de tamany mig constitueix el motor del procés innovador i que és precisament a partir d'aquest tipus d'explotació que

⁷ Els autors d'ambdues participaren de forma molt activa en els cursos i seminaris de «reciclatge» per a professors organitzats a la Universitat Autònoma entre 1970 i 1973. A més, A.F. Tulla estudià al Departament de Geografia de la Universitat de Bristol del 1972 al 1974.

s'arriba a les explotacions agràries comercials. S'utilitza amb profusió l'ordinador i s'apliquen tècniques quantitatives relativament complicades. Cal constatar que l'autor procedeix del camp de l'economia i que això el converteix en especialment «receptiu» a les idees de la «nova» geografia. L'aportació bibliogràfica és fonamentalment d'origen anglosaxó, si bé els marxistes clàssics i alguns italians hi són també presents.

2.3.3 *De la geografia física a la ciència del paisatge*

La ciència del paisatge o geografia del paisatge integrat apareix com a alternativa a la geografia física tradicional. Els geògrafs del paisatge soviètics, polacs i alemanys —i més tard els francesos— han formulat un nou cos teòric que concep el paisatge com una estructura, com un sistema integrat on els diferents elements abiòtics, biòtics i antròpics es combinen i es relacionen els uns amb els altres. L'estudi del paisatge des d'aquest punt de vista implica, lògicament, unes referències constants al món rural, des d'una nova òptica.

A les universitats catalanes hi ha en aquests moments varis geògrafs que segueixen aquest enfocament. Uns (Maria de Bolòs) hi han arribat des de la geografia regional; d'altres —avui joves professors universitaris— l'adoptaren ja en els seus últims anys de carrera. Aquí ens referirem només a dos geògrafs que culminaren les seves investigacions en aquesta línia en forma de tesis doctorals: Josep M.ª Panareda i Joan Sabí, ambdós directament influenciats per l'escola de Toulouse, a través de Georges Bertrand.

Josep M.ª Panareda presenta el 1978 una tesi doctoral sobre *L'estructura i la dinàmica del paisatge actual del Montseny: els impactes humans sobre els sistemes naturals*, tesi que serví d'estudi de base per a l'ordenació del Montseny com a espai protegit. És la primera tesi doctoral que aplica a Catalunya els pressupòsits metodològics de la geografia del paisatge integrat a l'estudi d'una zona concreta. Panareda pretén demostrar que «el paisatge actual només pot ser desxifrat si es té sempre ben present la història de les estratègies de l'ocupació humana» (p. 12).

L'altra tesi és obra de Joan Sabí. Es presenta el 1982 sota el títol *L'estudi agroecològic i l'evolució històrica recent del paisatge: el cas d'un sector occidental de la comarca de Bages*. Sabí, com Panareda, amplià els seus estudis a Toulouse, sota la direcció del professor Bertrand. Les referències concretes al món rural són en aquest cas molt més àmplies que en l'anterior, ja que «un dels objectius del present treball és aconseguir una reconstrucció de les diverses etapes de l'explotació antròpica, en aquest cas concretament de l'agrosistema com a principal modificador i creador de noves estructures, i esbrinar a partir del

paisatge actual quins canvis s'han produït i en quina mesura afecten el conjunt de les estructures» (p. 19). Per a Sabí, el principal motor dels canvis soferts pel paisatge és l'*agrosistema*, la qual cosa exigeix una anàlisi en profunditat de l'evolució del paisatge agrari. Així doncs, Sabí, si bé des d'una nova òptica, s'apropa bastant, sobretot metodològicament, als pressupòsits de la geografia històrica.

2.3.4 *L'enfocament humanista*

La investigació de Joan Nogué (1984), *Geografia humanista i paisatge. Una lectura humanista del paisatge de la Garrotxa a través de la literatura i de cinc grups d'experiència ambiental*, ha plasmat per primera vegada a Catalunya —i possiblement també a la universitat espanyola— els pressupòsits filosòfics i metodològics de l'enfocament humanista —en la seva accepció més àmplia— en forma de tesi doctoral.

L'autor és originari de la Garrotxa, una comarca el paisatge de la qual, de bellesa excepcional, ha estat tradicionalment cantat pels poetes, descrit pels escriptors i pintat pels paisatgistes. Es tracta d'un paisatge encara no homogeneïtzat, que conserva la seva harmonia, especificitat i originalitat. Tot partint de la consideració d'aquest paisatge com un «lloc», en el sentit fenomenològic del terme, Nogué pretén descriure la relació afectiva, emocional i sensorial que uneix la gent a aquest lloc. S'analitzen, en concret, els «mons viscuts» geogràfics de cinc grups d'experiència ambiental: pagesos, neorurals, excursionistes, pintors paisatgistes, i estiuejants. Paral·lelament —i partint de fonts molt diverses (literatura, fotografia, premsa local, entrevistes orals a persones d'avançada edat)— l'autor intenta reconstruir el paisatge «existencial» d'una societat tradicional (finals del segle passat i principis del present). Òbviament, la influència dels humanistes anglosaxons és hegemònica i manifesta: Buttimer, Tuan, Relph, Samuels, Seamon, Pocock, representen, entre molts d'altres, les principals fonts d'inspiració de l'autor. Fora d'aquest món acadèmic anglosaxó, Nogué recull els plantejaments de Turri i les aportacions de Frémont i d'altres autors francòfons que han treballat el tema de *l'espace vécu*.

CONSIDERACIONS FINALS

Fins ben entrada la dècada dels 60 no podem parlar a Catalunya d'una veritable institucionalització acadèmica de la geografia, ja que les assignatures

de geografia estaven en funció de l'especialitat d'història. Creiem que aquest fet és bàsic per comprendre la lentitud dels avenços metodològics fins l'any 1967. És cert que fora de la universitat existien una sèrie d'organismes i institucions geogràfiques que acompliren un gran paper aglutinador i impulsor. És cert, també, que al marge de la universitat —i àdhuc abans del 1940— s'establiren contactes directes amb l'escola geogràfica francesa, que possibilitaren la ràpida difusió i aplicació de l'enfocament regional. Tanmateix, tot això no substituï l'absència de la institucionalització acadèmica de la geografia, que hagués permès un avenç metodològic molt més ràpid. Així doncs, durant quasi trenta anys la metodologia pròpia de l'enfocament regional fou considerada, sense cap mena de discussió, com la més idònia i completa per a la investigació geogràfica en general i la tesi doctoral en particular.

Aquesta estàtica i monolítica situació comença a clivellar-se a partir del 1967. Per una banda assistim a la definitiva institucionalització acadèmica de la geografia a Catalunya, essent el Departament de la Universitat de Barcelona el primer d'Espanya d'otorgar la llicenciatura en geografia (i no en geografia i història, com era tradicional). D'altra banda —i trencant amb una llarga tradició— els joves professors i llicenciats es giren d'esquena a l'enfocament regional i s'orienten cap als nous corrents anglosaxons, coneguts personalment per alguns. Es respira en l'ambient una sensació de crisi metodològica i una necessitat inajornable de tallar amb el passat i de trobar noves vies d'anàlisi i d'interpretació de la realitat geogràfica. La «nova geografia» és la primera que aconsegueix aquesta funció. Els geògrafs teòrico-quantitatius anglosaxons seran objecte d'una atenta lectura per part de les noves generacions (com també l'obra d'alguns geògrafs polacs). Cal destacar que la ruptura amb el passat fou protagonitzada inicialment per la geografia urbana i més tard per la geografia rural, on —recordem-ho— el pes dels elements tradicionals era molt més gran.

Els contactes amb l'exterior es multipliquen i augmenta enormement la receptivitat vers els nous corrents geogràfics, de manera que es pot afirmar que a partir de l'any 1978 es dona una veritable coexistència d'enfocaments i metodologies. Els primers treballs empírics de caire radical —i, en particular, la primera tesi— apareixen en el camp de la geografia urbana, talment com havia succeït amb els inicis del corrent quantitatiu. És important assenyalar que no només s'observen influències de geògrafs radicals anglosaxons, sinó també d'urbanistes i economistes italians (però no de geògrafs). Amb tot, i amb més motiu encara si considerem la radicalització a la qual havien arribat d'altres ciències socials i el favorable entorn socio-polític de l'Espanya postfranquista, cal reconèixer que l'enfocament radical arribà amb un cert retard. Val a dir, d'altra banda, que en alguns casos la geografia radical no

desplaçà la teòretico-quantitativa, sinó que es donà un intent de compaginació i de complementarietat entre ambdues, quelcom que no es repeteix en la geografia espanyola. Ja en el camp de la geografia física, però amb unes referències constants al món rural, apareix l'enfocament de la geografia del paisatge integrat. Curiosament, tornem aquí de nou a la influència francesa (inspirada, al seu torn, en l'escola soviètica), si bé en un sentit molt diferent. Ens referim al paper que jugà l'escola de Toulouse i en particular l'obra i els contactes personals amb Georges Bertrand. Finalment, sembla entreveure's de nou una indiscutible influència anglosaxona en una de les últimes innovacions metodològiques que ens afecten: l'enfocament humanista.

Aquestes conclusions són, indubtablement, completes, perquè parteixen d'una anàlisi massa circumscrita a les obres examinades —per molt representatives que puguin ser. Per tal de comprendre a fons les tesis estudiades, i amb l'ànim d'interpretar amb propietat l'evolució dels enfocaments geogràfics que elles mateixes reflecteixen, serà necessari ampliar el camp d'anàlisi en dues direccions, almenys. En primer lloc, el context de l'«estratègia acadèmica», que més o menys conscientment les devia inspirar. En efecte, d'alguna manera la formulació d'objectius i l'autodefinició ideològica i metodològica dels autors es podrien veure afectades per les previsions sobre la composició dels tribunals qualificadors de la tesi, i en aquest sentit actuava l'estructuració de la comunitat universitària de geògrafs (CAPEL, 1976). En segon lloc, s'hauria d'aprofundir més en l'estudi d'un context social i polític més ampli: pensem que el període estudiat va viure un règim dictatorial molt repressiu i un règim de democràcia parlamentària i d'autonomies regionals, tot passant per uns anys de transició crucials, molt importants per les incertituds i expectatives que desvetllaren. Si arreu el canviant entorn polític-ideològic des de la fi de la Segona Guerra Mundial va influir sobre els enfocaments geogràfics, a Espanya, i concretament a Catalunya, aquesta influència podia ser més intensa i directa arran dels canvis reals del marc polític general.

Tanmateix, aquest article forma part d'un treball més ampli, encara en curs, a la fi del qual esperem haver cobert algunes d'aquestes omissions. En concret, pensem ampliar l'anàlisi a obres i a autors representatius de la geografia catalana i espanyola, la qual cosa ens permetrà, sens dubte, calibrar millor alguns factors d'aquests dos contextos. S'utilitzarà el mètode de les entrevistes personals per tal d'apreciar les experiències i vivències d'autors rellevants i aprehendre, així, aspectes que ens poden passar desapercebut en una aproximació purament textual i impersonal.

BIBLIOGRAFIA

- ALMOGUERA, *et al.*, 1983, «La evolución de la geografía española, 1940-1979», *III Coloquio Ibérico de Geografía*, Barcelona, octubre, p. 10, en prensa.
- BOSQUE MAUREL, J., 1982, «Enseñanza e investigación en la Universidad Española», *II Coloquio Ibérico de Geografía*, Lisboa, pp. 139-152.
- BOSQUE SENDRA, *et al.*, 1983, «Quantitative geography in Spain», *Progress in Human Geography*, vol. 7, 3, setembre, pp. 370-385.
- CAPEL, H., 1976, «La geografía española tras la guerra civil», *Geocrítica*, 1, gener, p. 36.
- IGLÉSIES, J., 1930, *El Priorat: l'extensió de la comarca natural*.
- LLOBET, S., 1947, *El medio y la vida en el Montseny. Estudio geográfico*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- LUUCH, E., 1970, «Estudis d'economia comarcal a Catalunya», *Revista de Geografia*, vol. IV, 3, setembre, pp. 370-385.
- REPARAZ, G. de, 1928, *La Plana de Vic*.
- VILA, P., 1926, *La Cerdanya*, Barcelona, Destino.
- , 1930, *Un assaig de geografia comarcal: el Vallès*, Barcelona, Biblioteca d'Estudis Comarcals, Casa del Vallès.
- VILÀ VALENTÍ, J., 1954, *L'agriculture dans la vallée du Moyen Eyr*, Diplome de Doctorat d'Université, Faculté des Lettres, Université de Bordeaux.
- , 1971, 1973, «¿Una nueva geografía?», *Revista de Geografia*, vol. V, 1-2, pp. 5-38, i 7, 1-2, pp. 5-57.
- , 1979, «Un decenni de geografia a Catalunya (1945-1954)», *Aportacions en homenatge al geògraf Salvador Llobet*, Departament de Geografia, Universitat de Barcelona, pp. 203-211.

Tesis doctorals analitzades

- BOLÓS, M. DE, 1966, *La comarca de Olot. Estudio de Geografía Regional*, Universidad de Madrid (publicada parcialment en forma de llibre).
- CAPEL, H., 1971, *La red urbana española (1950-1960)*, Universitat de Barcelona.
- CARDÓ, J., 1975, *Evolució dels conreus al Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*, Universitat de Barcelona (publicada parcialment en forma de llibre).
- CARRERAS, C., 1978, *Estructura de la propietat, agent bàsic en la producció de l'espai urbà. El cas dels barris obrers del sud-oest de Barcelona*, Universitat de Barcelona (publicada parcialment en forma de llibre).
- CODINA, J., 1970, *Modes i formes de vida al Delta del Llobregat durant els segles XVI al XX*, Universitat de Barcelona (publicada parcialment en forma de llibre).
- COMPTE, A., 1962, *El Alto Ampurdán: estudio de geografía regional*, Universidad de Madrid (publicada parcialment en forma de llibre).
- ESTALELLA, H., 1981, *Contribució a l'estudi de la propietat de la terra: el cas de la província de Girona*, Universitat Autònoma de Barcelona (publicada en forma de llibre).
- GARCIA, M.D., 1975, *Estudio de los cambios en la agricultura del Baix Camp de Tarragona (1955-1971)*, Universitat de Barcelona.
- LLOBET, S., 1944, *El medio y la vida en el Montseny. Estudio geográfico*, Universidad de Madrid (publicada en forma de llibre).
- MAJORAL, R., 1979, *La utilización del suelo agrícola en Cataluña*, Universitat de Barcelona.
- NOGUÉ, J., 1984, *Geografía humanista i paisatge. Una lectura humanista del paisatge de la Garrotxa a través de la literatura i de cinc grups d'experiència ambiental*, Universitat Autònoma de Barcelona.

- PANAREDA, J. M., 1978, *Estructura i dinàmica del paisatge actual del Montseny: els impactes humans sobre els sistemes naturals*, Universitat de Barcelona.
- ROQUER, S., 1976, *Población y transformaciones espaciales en la comarca de Osona (siglos XVIII-XX)*, Universitat de Barcelona.
- SABÍ, J., 1982, *L'estudi agroecològic i l'evolució històrica recent del paisatge: el cas d'un sector occidental de la comarca de Bages*, Universitat de Barcelona.
- SÁNCHEZ, J. E., 1983, *Formación social y espacio en la Cataluña contemporánea, 1936-1975*, Universitat de Barcelona.
- TORTOSA, J., 1978, *El llano y la ciudad de Lleida. Estudio geográfico*, Universitat de Barcelona.
- TULLA, A. F., 1981., *Procés de transformació agrària en àrees rurals de muntanya: les explotacions de producció lletera com a motor de canvi a les comarques de La Cerdanya, El Capcir, L'Alt Urgell i el Principat d'Andorra*, Universitat Autònoma de Barcelona.
- VIDAL, T., 1973, *La despoblación del campo en Cataluña*, Universitat de Barcelona.
- VILA VALENTÍ, J., 1956, *La comarca de Bages: el medio físico y la evolución humana*, Universidad de Madrid.